

2.2. СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН» В УМОВАХ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Надія Нарожна

Вступ

В умовах сьогодення інноваційна складова будь-якої діяльності є однією з важливих функцій кожного фахівця, стає головним чинником його успішності. Не минуло це і фахівців мистецьких професій, зокрема у хоровому мистецтві. Його сучасний рівень ставить нові вимоги до особистісно-професійних функцій хорового диригента. Хорове мистецтво потребує компетентних, творчих, ініціативних особистостей, музикантів широкого профілю, що зумовлено поліфункціональною природою самої професії та запитами і вимогами сучасного суспільства.

З огляду на це, науково-теоретичний та практичний фундамент професії хорового диригента, на нашу думку, має ґрунтуватися не лише на засвоєнні теоретичного матеріалу з фаху та володінні практичними навичками роботи з хором. Сучасний хоровий диригент має володіти методикою викладання, інтеграції та синтезу фахових дисциплін, програмними основами музично-хорової педагогіки, методикою організації та проведення навчально-виховного процесу фахового навчання. Відповідно, важливим у підготовці майбутніх фахівців хорового мистецтва постає формування професійно-педагогічних умінь диригента-педагога, використання отриманих фахових та педагогічних знань у практичній музично-педагогічній діяльності, виховання педагогічної спрямованості діяльності, розвиток педагогічних здібностей і педагогічної техніки майбутніх музикантів-педагогів.

Відтак, сучасна вітчизняна музична освіта потребує кардинальних змін у своєму змісті, формах, методах, засобах, спрямованих на посилення конкурентоспроможності майбутніх музикантів-педагогів на ринку праці.

Незважаючи на актуальність зазначеного питання, воно залишається малодослідженим. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив визначити, що дидактичний матеріал навчання з метою формування у майбутніх диригентів-педагогів музично-педагогічної компетенції висвітлено не повною мірою та зазначене питання потребує

подальшого розв'язання. Все це зумовлює необхідність пошуку нових якісних методик, корекції змісту навчально-виховної підготовки студентів, впровадження інноваційних педагогічних та інформаційних технологій, розширення комплексу навчально-дидактичного інструментарію, зміни засобів педагогічної комунікації, форм і методів педагогічної взаємодії. Необхідність вирішення озвученої проблеми зумовило вибір теми статті. Варто зазначити, що в тексті роботи поняття «майбутній диригент-педагог», «майбутній музикант-викладач», «майбутній музикант-педагог» слід вважати тотожними.

§ 1. «Методика викладання фахових дисциплін» – складова комплексної професійної підготовки диригентів хору

Проблема вдосконалення системи освіти шляхом застосування компетентнісного підходу як концептуальної основи змісту, форм та методів навчання активно обговорюється у педагогічній науці. Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій засвідчує, що формування музично-педагогічної компетентності диригентів-хормейстерів не знайшло ще широкого висвітлення і розробки, а сам термін «професійна компетентність вчителя» до сьогодні немає єдиного тлумачення. Цій проблемі приділена увага в працях багатьох вітчизняних науковців-музикантів таких як С. В. Грозан, Н. В. Гузій, І. А. Зязюн, А. В. Козир, Л. М. Масол, Г. М. Падалка, О. П. Рудницька, О. М. Олексюк, Л. Г. Гаврілова, П. М. Яловський, М. М. Томашівська та ін. представники сучасної мистецької освіти. В основному науковці-музиканти розглядають це поняття як єдність теоретичної і практичної підготовки особистості до здійснення педагогічної діяльності. Основу ж структури компетентності складають численні педагогічні вміння, які характеризують цю готовність.

Професійну компетентність диригента хору, викладача фахових дисциплін ми розглядаємо як особистісну інтегративну рису педагога, що дозволяє йому продуктивно розв'язувати навчально-виховні завдання і включає знання, вміння і навички у диригентсько-хоровій сфері та нахили, інтереси і орієнтири, щодо розвитку особистісної культури, накопичення та поглиблення власного досвіду, здійснюючи інноваційну діяльність у диригентсько-виконавській та освітній практиці. Професійна компетентність диригента-педагога визначається специфікою музичного навчання і виховання, своєрідністю його творчих і педагогічних завдань: створенням

позитивної художньо-творчої атмосфери в процесі навчання, досягненням діалогічної взаємодії викладача і студентів в процесі навчання, відносно перевагою і пріоритетністю художньо-творчих форм практичної роботи над теоретичним засвоєнням фаху та специфічними методами та прийомами мистецького навчання [10; 11].

При цьому, варто усвідомлювати, що професійна компетентність вчителя обумовлює його педагогічну майстерність. Тут доречно пригадати крилатий вислів А. С. Макаренка, що педагогічна майстерність — це знання особливостей педагогічного процесу, уміння його побудувати та привести в рух. Саме освітня компонента «Методика викладання фахових дисциплін» покликана забезпечити формування методичної, викладацької складової професійної компетентності майбутнього хорового диригента-педагога, що забезпечить йому в майбутньому формування та розвиток педагогічної майстерності.

Відомо, що нині в підготовці диригентів хору звертається особлива увага на розширення їх професійних перспектив. Сьогодення потребує здійснювати підготовку не просто диригента хору, який професійно працює та управляє ним, а фахівця, який здатний виконувати безліч інших функцій, включаючи освітню: бути педагогом, володіти теоретичними і практичними основами викладання дисциплін диригентсько-хорового фаху в музично-освітніх закладах. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, вміти застосовувати її в практичній діяльності, відбирати зміст, обирати форми, методи та засоби навчально-виховного процесу в їх оптимальному поєднанні, планувати систему прийомів стимулювання активності здобувачів музичної освіти. Все це потребує переорієнтації самого змісту професійної підготовки фахівців і зумовлює необхідність активно впливати засобами навчальних дисциплін на рівень сформованості як виконавських, так і викладацько-методичних компетенцій майбутнього диригента-хормейстера.

З огляду на це, поряд із традиційним переліком дисциплін, які формують фахові знання та вміння майбутніх диригентів хору, викладачів фахових дисциплін важливе місце займає дисципліна «Методика викладання фахових дисциплін». Курс спрямований на формування у студентів основ педагогічної майстерності музиканта-педагога, володіння традиційними методиками викладання та сучасними інноваційними технологіями, набуття вміння використовувати їх у виконавській та педагогічній діяльності, вміння раціонально планувати та організовувати навчально-виховний

процес, викладати навчальну інформацію у проблемному форматі, активно впроваджувати в процес навчання сучасні освітні технології, оцінювати рівень навчальних результатів та перспектив освітньої діяльності студентів, спонукати їх до самоосвіти й самовдосконалення. Саме ця науково-освітня компонента дає можливість здобувачам вищої музичної освіти опанувати методикою викладання фахових дисциплін, сформувати викладацько-методичні компетенції та покликана дати відповідь на питання методики — що робити і як робити в музичному навчанні та вихованні.

Мета дисципліни: актуалізувати проблему музично-педагогічної компетенції майбутніх диригентів хору змістом навчальної компоненти «Методика викладання фахових дисциплін», визначити концептуальні засади її викладання; підготувати студентів до практичної педагогічної діяльності шляхом засвоєння ними знань про організацію, зміст, форми та методи навчально-виховного процесу в музично-освітніх закладах з огляду на сучасні методичні підходи та провідний педагогічний досвід.

Велика увага у процесі опанування дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін» приділяється вивченню базових понять музичної педагогіки, а саме: зміст, мета, принципи, організаційні форми, методи та прийоми, а також засоби та способи навчання на матеріалі кращих зразків хорової літератури. Важливим є розуміння наукових тлумачень понятійного апарату методичних категорій диригентсько-хорової педагогіки, формування основ педагогічної майстерності музиканта-викладача. Музично-педагогічна компетенція майбутніх диригентів-викладачів, на нашу думку, забезпечується органічним поєднанням фахово необхідних знань, умінь та навичок із володінням фаховими методиками (методика роботи з хором/вокальним ансамблем, методикою навчання фаху) та методикою викладання фахових дисциплін. Ми вважаємо, що саме така методична обізнаність майбутніх диригентів-педагогів є важливою і дозволяє студентам сформувати власну концепцію викладання, грамотно обґрунтувати вибір підходів до процесу навчання фаху, вибудовувати методично доцільну модель суб'єкт-суб'єктних стосунків викладача і студентів, а також досягти творчих взаємовідносин між всіма учасниками навчального процесу. Особливо це варто застосовувати на заняттях з фаху з індивідуальною формою навчання, яка вважається найефективнішою сучасною організаційною формою музичного навчання.

Звідси, курс «Методика викладання фахових дисциплін» виступає своєрідним ядром викладацької підготовки майбутнього диригента-викладача до практичної диригентсько-виконавської та педагогічної діяльності. З огляду на це, завданнями дисципліни є:

- сформувати у студентів професійний інтерес до вивчення музично-хорової культури і музично-педагогічних традицій;
- розвинути комплекс професійних знань, умінь і навичок необхідних для вирішення художніх, виконавсько-технологічних проблем, які виникають у процесі творчих і педагогічних задач;
- розвинути здібності, необхідні для ефективної викладацької діяльності, сформувати основи педагогічної майстерності;
- оволодіти традиційними та інноваційними технологіями навчання, інформаційними ресурсами навчального процесу;
- набути умінь та навичок підготовки та проведення музичних занять — складання плану аудиторних занять, володіння знаннями шляхів, методів, прийомів і засобів донесення навчальної інформації до студентів; формування інструктивного, навчального та концертного репертуару; вміння робити діагностику одержаних знань, умінь та навичок студентів, здійснення контрольних заходів у процесі навчання;
- розкрити специфіку викладання кожної навчальної дисципліни диригентсько-хорового циклу, готувати унаочнення та вміти користуватись ним;
- опанувати питання організації і контролю за самостійною роботою студентів та дистанційною формою навчання;
- зорієнтувати майбутніх фахівців у навчально-методичній документації науково-педагогічного працівника, навчити самостійно знаходити і аналізувати спеціальну навчально-методичну літературу;
- виробити вміння аналізувати та узагальнювати досягнення педагогічної і виконавської практики.

Зміст навчальної дисципліни в основному передбачає опанування теоретичних основ методики викладання з виконанням практичних завдань, які тісно пов'язані з лекційним матеріалом і задачами, є їх прямим продовженням у фаховій підготовці диригентів-викладачів і складається з таких розділів:

1. «Основи диригентсько-хорової педагогіки», який передбачає вивчення базових музично-педагогічних дефініцій, як-то: методика викладання як галузь педагогічної науки та навчальна компонента; навчально-виховний процес та його структура; педагогічна

майстерність музиканта-викладача; форми і методи фахового навчання та специфіка їх використання; навчально-методичні матеріали музиканта-викладача.

2. В розділі «Методичні основи викладання музично-практичних занять» вивчаються організаційно-методичні питання роботи хорового класу; методика творчо-репетиційної роботи викладача в хоровому класі; методика проведення дисципліни «Диригентсько-хоровий практикум»; підготовка атестаційної програми на здобуття кваліфікації.

3. Інформаційно-навчальний матеріал розділу «Методика викладання лекційних хорових дисциплін» передбачає дотримання специфіки викладання, що полягає в єдності теоретичних і практичних аспектів вивчення основних питань хорової теорії і методики, хорової літератури, аналізу вокально-хорових творів та застосування цих знань в методиці їх викладання.

4. Розділ «Методика викладання хорових дисциплін з можливою індивідуальною формою навчання» розглядає специфічні ознаки проведення індивідуальних музичних занять, підходи до впровадження різноманітних методик викладання (традиційної і сучасної), форми, методи і прийоми навчання з орієнтацією на практичну художньо-творчу діяльність [5].

Стратегія вивчення дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін», вибір методів і прийомів організації навчально-виховного процесу, власне методика викладання орієнтується на такі підходи до навчання:

- компетентнісний, за допомогою якого формується педагогічно-методична складова професійної компетентності майбутнього диригента-викладача;

- професійно-орієнтований, який передбачає паралельне формування художньо-творчої диригентсько-хормейсерської компетенції з методично-викладацькою як основи майбутньої педагогічної діяльності музиканта-педагога;

- рефлексивно-діяльнісний, який забезпечує пріоритетність практичної спрямованості в процесі визначення змістовного контенту аудиторних занять, створення сприятливої атмосфери на заняттях для якісного засвоєння знань, вироблення вміння майбутнього музиканта-педагога оцінювати та аналізувати власну педагогічну діяльність, спонукання до самоосвіти і самовдосконалення;

- студентоцентрований, що зумовлює організацію навчально-виховного процесу з орієнтацією на студента, виховання ініціатив-

них, креативних особистостей для успішної конкурентної художньо-творчої та педагогічної діяльності в галузі хорового мистецтва.

Організація вивчення дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін» відбувається згідно загально дидактичних принципів — науковості, доступності, наочності, міцності знань, умінь і навичок; зв'язку теорії з практикою; комплексності вирішення завдань виховання, навчання та розвитку; єдності мети, змісту, форм, методів, засобів і способів навчання і виховання; особисто орієнтованого та діяльнісного характеру навчання; орієнтації на розвиток самостійності, ініціативності та творчості студентів та ін.

Разом з тим, враховуючи специфіку музичного навчання і виховання, для методики викладання даної дисципліни є характерними принципи: єдності раціонального та емоціонального, що передбачає звернення педагога до інтелектуальних можливостей студента, пам'ятаючи, що відчувати і розуміти це дві сторони єдиного акту художньої діяльності; систематичності та послідовності; єдність художньо-творчого та предметно-виконавського; розвитку ладового, ритмічного, ансамблевого чуття у художньому виконавстві; активізації музично-творчої діяльності студентів; опори на їх життєвий і художній досвід.

Важливим принципом викладання фаху є взаємопроникнення теоретичних знань та продуктивної музично-творчої діяльності, всі види якої стимулюють прояви фантазії, образного мислення; взаємозв'язок педагогічних впливів і саморозвитку людини, що є важливою умовою становлення творчої особистості з її критичним мисленням, потребою постійного оновлення знань, здатності до духовної самоорганізації та самовираження тощо. Варто також тримати в полі уваги принцип взаємопов'язаного навчання диригентсько-хорових дисциплін і методики їх викладання, інтеграцію їх в курсі вивчення «Методика викладання фахових дисциплін» з метою підвищення рівня сформованості диригентсько-виконавської та педагогічно-методичної компетенцій.

Форма занять — групова. Основою планування та здійснення навчально — виховного процесу є робоча програма із дисципліни та глибоке і всебічне вивчення індивідуальних можливостей студентів, їх загальної та професійної підготовки, рівня активності, зосередженості, ініціативності, працездатності тощо.

Зрозуміло, що реалізація дидактичних принципів та освітніх прийомів, як і мета навчальної компоненти «Методика викладання фахових дисциплін» потребує доцільно обраних організаційних форм,

раціональних методів і способів навчання дисципліни. Також загальновідомо, що фахове навчання у музично-освітніх закладах здійснюється через застосування науково-методичних та педагогічних заходів, спрямованих на передачу, засвоєння, примноження та вироблення знань, умінь та навичок у студентів. Звідси, у робочій програмі вказаного курсу передбачені традиційні організаційні форми навчання, а саме: аудиторні заняття (лекції, практичні заняття, консультації) та самостійна робота студентів із використанням загальних та специфічних методів і засобів музичного навчання.

В даній статті пропонуємо розгляд означеної теми через подачу змістовного навчального матеріалу курсу, дотримуючись такої послідовності викладу: 1. Аналітико-теоретична та фахово-виконавська складова вивчення освітньої компоненти. 2. Практична складова засвоєння методико-теоретичного змісту дисципліни. 3. Самостійна робота студентів з вивчення курсу.

Такий аспект вивчення дисципліни відповідає, на нашу думку, ефективному вирішенню завдань, які нині стоять перед закладами вищої освіти у фаховій підготовці майбутніх хорових диригентів-викладачів.

§ 2. Аналітико-теоретична та фахово-виконавська складова вивчення освітньої компоненти

Зазначимо, що призначення першого розділу програми дисципліни «Основи диригентсько-хорової педагогіки» полягає у засвоєнні теоретичного матеріалу, для забезпечення якого використовується лекційна форма проведення занять. Цей розділ по праву є теоретичною основою методики викладання, розглядає питання, що окреслюють особливості організації, планування і проведення навчально-виховного процесу, деталізує методичні знання, за допомогою яких студент у майбутньому зможе конструювати власну методику музичного навчання і виховання в залежності від навчальної дисципліни та наявних умов і обставин.

З огляду на це, звернемось до змісту першого розділу програми дисципліни. Найперше, на нашу думку, студентів потрібно проінформувати про невизначеність у трактуванні поняття «методика» у сучасній педагогічній науці, звернутись до історії її розвитку та вказати нинішні особливості її функціонування.

Починаючи з XVIII–XIX ст., в Україні цей термін був відомий як «метода», його вживав ще Г. Сковорода і проіснував він аж до

20-х років ХХ століття, коли з'явилося поняття «методика викладання». У 50–60 роках ХХ ст. у педагогічній сфері побутував термін «методика навчання», вважаючи, що у змісті закладено не лише викладання педагогом навчального матеріалу, а й учіння студентів опановувати навчальну дисципліну в цілому. Проте за тлумачним словником сучасної української мови «викладати» означає — читати лекції, вести уроки, навчати [12, с. 114]. Поняття «методика» в цьому ж словнику означає з одного боку, сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи, а з іншого — вчення про методи викладання певної науки, предмета [12, с. 474]. Ми розглядаємо поняття «методика викладання» як галузь педагогічної науки, що являє собою теорію навчання окремої навчальної дисципліни (приватну дидактику). Звідси, предметом курсу, як науково-освітньої компоненти є зміст, форми, методи та засоби музичного навчання та їх сукупність, потрібні для викладання фахових дисциплін. Варто відзначити, що перед дидактикою вищої школи донині точиться полеміка і стоїть низка завдань, які концентруються у двох іпостасях: по-перше, навколо змісту освіти і навчання (чому навчати?) і по-друге, навколо методик, принципів, організаційних форм, засобів, правил (як навчати?) [2, с. 4].

Важливим у вивченні методики викладання для студентів є з'ясування поняття «навчально-виховний процес», знання його структури та принципи конструювання. Серед безлічі визначень, ми схилиємось до того, що це — система організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти відповідно до державних стандартів. Іншими словами, це — цілеспрямована, змістовно насичена та організаційно оформлена взаємодія викладача і студентів, яка має свою структуру і охоплює всі компоненти навчального процесу: учасників (викладач і здобувачі), форми, методи та засоби навчання. В лекційному матеріалі слід детально зупинитись на центральній фігурі викладача, який виступає суб'єктом навчально-виховного процесу, є тим, хто впливає на вихованців і втілює мету в своїй практичній діяльності.

Подальшим учасником процесу навчання постає здобувач (студент), який разом з педагогом утворює динамічну систему «педагог-здобувач», («вчитель-учень») при керівній ролі педагога (вчителя). В нинішньому освітньому просторі здобувач розглядається також як суб'єкт навчального процесу, утворюючи суб'єкт-суб'єктні стосунки з викладачем. У такому підході до навчання здобувач виступає

як рівноправний, активний член освітнього процесу. Особистість студента трактується як об'єкт власного музичного розвитку, який зацікавлений у такому навчанні, коли музична діяльність усвідомлено спрямовується на виявлення його власних художньо-творчих потенцій, на найповнішу реалізацію його музичних можливостей.

Третім компонентом педагогічного процесу є його зміст. Це — науково обґрунтована система дидактично і методично оформленого матеріалу для навчальних закладів різного освітньо-кваліфікаційного рівня. Інакше, це — чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими здобувач оволодіває у закладі вищої освіти.

Наступним складником навчального процесу є його організаційно-управлінський комплекс, каркас, в рамках якого здійснюються всі педагогічні дії і факти. Ядром цього комплексу виступають форми, методи та засоби навчання і виховання. Як уже відзначалося, педагогічний процес це — цілеспрямована управлінська система відносин викладача і студентів, передачі і засвоєння знань, умінь та навичок і головне, що функціонує вона ефективно лише при умові регулярного обміну інформації між учасниками процесу. Пряме посилення інформації посиляється від викладача до здобувачів, а зворотна інформація про рівень засвоєння знань, умінь та навичок (за допомогою різноманітних засобів діагностики) від здобувачів до викладача. Порушення цієї закономірності згубно впливає на якість навчально-виховного процесу.

Зрозуміло, що ці компоненти навчального процесу мають бути в полі зору викладача, він має їх враховувати і управляти ними в своїй педагогічній діяльності: будувати мету (конкретизувати її у завданнях відповідно до конкретних педагогічних умов); активізувати об'єкт (суб'єкт); підібрати форми, методи та засоби навчання. Це вимагає від викладача певної педагогічної майстерності.

Педагогічна майстерність — це високий рівень професійної діяльності викладача. Вона характеризується безпосередніми діями викладача; носить глибоко індивідуальний характер, властива конкретній педагогічній ситуації, не передається (можна передати лише окремі приклади, зразки дій, рекомендації, поради). Це інтегральне поняття, яке передбачає синтез знань, досвіду та особистих якостей педагога, це — особливий стан творчого самовираження, активності, різнопланового бачення педагогічної ситуації, її глибоке усвідомлення, наявність розвиненого передбачення, педагогічної інтуїції.

Здобувачам варто надати знання про ознаки, властивості або складові педагогічної майстерності, що допоможе їм усвідомити завдання і можливості в сенсі самовдосконалення для майбутньої ефективної педагогічної діяльності. Це — гуманістична спрямованість діяльності викладача, професійна компетентність, педагогічні здібності та педагогічна техніка. У науково-методичній літературі існує тлумачення і характеристика цих властивостей педагогічної майстерності педагога, тому цей матеріал віддається студентам на самоопрацювання.

Загальновідомо, що фахове навчання є педагогічно організованим процесом, що здійснюється у різноманітних організаційних формах. Форма навчання — це зовнішня характеристика навчального процесу, організація взаємної діяльності викладача і студентів, що відбувається за визначеним порядком і розкладом. В закладах вищої освіти форми навчання за завданнями і змістом розподіляються в такий спосіб: навчальні заняття (аудиторні), що проводяться у таких видах: лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні та консультації; індивідуальні завдання; самостійна робота студентів; практична підготовка, контрольні заходи. Кожна ця форма організації навчання має свої особливості та характеристики і потребує докладного та розлогішого розгляду.

Важливими і основними в методиці навчання є методи та прийоми навчання. Метод навчання — найголовніше поняття педагогіки, що відповідає на питання як потрібно здійснювати процес навчання і виховання. Поняття це багатомірне і складне, тому існує безліч тлумачень його сутності та багато варіантів класифікацій. До сьогодні ще немає загально прийнятого визначення, науковці одностайні лише в одному, що метод — це практичний засіб навчально-виховної роботи, за допомогою якого педагог вирішує освітні завдання. В сучасній педагогічній практиці найбільш поширеною є класифікація методів навчання за джерелами одержання знань або за характером передачі та сприймання навчальної інформації. Це — словесні (вербальні), наочні (візуальні) та практичні (художньо-творчі), які забезпечують весь ланцюжок проведення навчального процесу.

Варто відзначити, що поряд з традиційними словесними методами (лекція, розповідь, бесіда, пояснення, порівняння) у музичному навчанні застосовуються специфічні, властиві йому методи. Так, на практичних та індивідуальних заняттях широко використовується метод фахового обговорення, який найбільш активізує студентів,

розвиває його самостійність, здатність відстоювати свою позицію. Заслуговує на увагу метод поточного коментування практичних дій студента (особливо характерний для індивідуальних занять з фаху), який полягає у поточному, на думку педагога, своєчасному внесенню поправок (коректив) до практичних проявів студента. Позитивним є те, що викладач своєчасно реагує на помилки, допущені студентом і не допускає їх закріплення. Разом з тим, викладач цим самим нівелює самостійність студента, обмежує його бажання до самовираження.

Вербалізація змісту музичних творів, як метод сприяє більш глибокому усвідомленню змісту музичного твору, його наповненості та образності. Коментуючи образний зміст хорового твору, викладач активізує сприймання образу через його багаторазове повторення, спонукає до художньо-образного мислення.

Вербалізація художнього змісту музичних творів також успішно використовується студентами при написанні анотацій та цілісних аналізів хорових творів.

У викладанні теоретичних лекційних дисциплін активно використовуються наочні (візуальні) методи музичного навчання. Сюди, окрім традиційної демонстрації об'єкта, що вивчається (це можуть бути графіки, схеми, нотні партитури), слід віднести демонстрацію та художнє ілюстрування музичних творів або його фрагментів. При використанні метода демонстрації варто враховувати якість художнього виконання, щоб це був зразок, до якого повинен прагнути студент, щоб твори, які демонструються задавали студентам орієнтири мистецького пошуку у власному відтворенні художнього образу музичного твору. Застосування музичної демонстрації дає можливість викладачу конкретизувати задачі, що висуваються в процесі навчання. Недоліком є те, що це невільно спонукає студента до наслідування, тому педагог має керувати цим процесом і не зловживати, щоб не гальмувати самостійності студента.

Художнє ілюстрування як метод краще застосовувати з метою пояснення, підтвердження, своєрідної аргументації, певної теоретичної позиції чи словесно вираженої думки викладача. Цей метод здебільшого застосовується на лекційних заняттях для доведення власної думки про музичний твір чи явище або особливості стильового письма композитора, жанрових ознак його творчості.

У групі практичних (художньо-творчих) методів застосовуються — виконання різного роду вправ, етюдів, інтерпретаційне опрацювання

музичного твору, різноманітна варіантна розробка музичного твору, створення художнього образу, художньої інтерпретації тощо. Це методи, які формують практичні уміння та навички, спрямовані на досягнення завершального етапу вивчення твору. Вони тісно пов'язані з іншими методами і прийомами пізнавальної діяльності, про які ми згадували вище.

Наприкінці слід відзначити, що у викладанні фахових дисциплін, зважаючи на специфіку музичного навчання та бінарність підготовки фахівців хорової справи, специфічні методи здебільшого застосовуються в поєднанні один з одним і умовно розділяються на такі три групи:

- методи навчання теоретичних вокально-хорових дисциплін (словесно-інформаційні, словесно-наочні, словесно-практичні). Це стосується таких фахових дисциплін, як лекційних («Хорознавство», «Хорова література», «Аналіз вокально-хорових творів»), так і музично-практичних («Хоровий клас», «Диригентсько-хоровий практикум»);

- методи навчання фаху (наочно-інформаційні, практично-пошукові, практично-евристичні та комплексні) використовуються на індивідуальних заняттях з дисциплін практично-виконавського спрямування: «Диригування», «Постановка голосу», «Читання вокально-хорових партитур», «Хорове аранжування». На цих заняттях переважно застосовуються комплексні методи, які характеризуються одночасним використанням словесних, наочних і практичних методів;

- методи навчання і розвитку музичних якостей студентів. Це практично-аналітичні, які забезпечують розвиток навичок аналітичного сприймання музичного матеріалу та практично-технічні, які не потребують аналізу і осмислення та застосовуються у викладанні всіх дисциплін диригентсько-хорового циклу протягом всього періоду навчання.

Всі ці методи успішно застосовуються в процесі фахової підготовки хорових диригентів-викладачів, підвищують ефективність проведення занять, спонукають до творчості, самовираження студентів. Більшість з них застосовуються на заняттях одночасно, тобто комплексно, що обумовлюється комплексним творчим характером музичного навчання і сприймання.

Поряд з традиційними методами навчання у закладах вищої освіти застосовуються і нетрадиційні, активні або інноваційні методи навчання.

Сучасна педагогічна наука розділяє ці методи на дві групи методів активного навчання: *дискусійні* (групові дискусії на задану тему;

аналіз та розбір різних виробничих питань з музично-педагогічної практики; аналіз конкретних музично-творчих ситуацій, колективне вирішення педагогічних задач і вправ, «круглі столи») та *ігрові* (ролеві ігри, ігри-імпровізації, ділові, творчі і педагогічні ігри, тренінги поведінки, ігрове моделювання), застосування яких активізує пізнавальну і розумову активність здобувачів, сприяє розвитку творчого мислення студентів, формуванню вміння розв'язувати складні художньо-творчі і педагогічні задачі. Навчальні та дидактичні ігри класифікуються і як метод, і як форма, і як засіб навчання, а також формат одержання інформації та обмін нею між учасниками. До слова, ці активні методи ще не знайшли масового застосування в освітній фаховій практиці.

Ми підійшли до основного поняття «методика викладання», характеристики її теоретичних аспектів. Методика викладання характеризується як галузь педагогічної науки, теорія навчання окремої навчальної дисципліни в полі зору якої: мета, активізація об'єкта (суб'єкта), підбір методів і засобів здійснення навчально-виховного процесу із зазначенням етапів його проведення.

З огляду на це, в навчальному матеріалі слід звернути увагу студентів на структуру методики викладання, принципи її конструювання, розкрити особливості використання методів навчання. В педагогічній практиці методи навчання умовно розділяються на групи. Одна з них — це методи навчання як інструмент діяльності вчителя для виконання керівної функції (навчання, викладання), інша — методи навчання як спосіб пізнавальної діяльності студентів з оволодіння знаннями, вміннями та навичками (власне учіння). Першу групу в основному складають інформаційні методи, за допомогою яких викладач здійснює подачу навчального матеріалу та методи, за допомогою яких педагог здійснює керівну функцію, управляє навчальною діяльністю студентів. Друга група методів складається з методів, які організують пізнавальну діяльність студентів, тобто сприяють сприйманню, осмисленню, закріпленню і застосуванню одержаної інформації в практичних діях. Структура кожного методу завжди підпорядкована цій двобічності процесу навчання. Варто наголосити студентам, що в процесі передачі навчальної інформації на практиці використовується не один, а кілька методів та засобів, що визначають шлях досягнення конкретного результату педагогічної діяльності.

Мета і зміст навчання, вікові особливості навчальної аудиторії та рівень їх попередньої загальної та музичної підготовки впливають на

визначення вибору методів і засобів педагогічної діяльності. Всі вони мають успішно забезпечити: а) здійснення повідомлення навчальної інформації; б) діалогову взаємодію викладача і студентів в процесі засвоєння інформації, власне сутність навчання; в) контроль навчальних результатів, що досягаються. Названі навчальні процеси навчання та виховання є складовими методики викладання і створюють її структуру: інформація+взаємодія+контроль. Ретельно підібрані методи навчання забезпечать успіх навчально-виховного процесу, від так і результативність навчання студентів.

Будь-який вибраний комплекс методів навчання потребує відповідних засобів навчання. Так, засобами повідомлення інформації може бути слово і демонстрація об'єктів, що вивчаються. Навчальний матеріал може подаватись викладачем наживо (лекція, розповідь, бесіда, поточне коментування, вербалізація художнього змісту музичних творів); може знаходитись у текстах (підручники, посібники, практикуми, методичні рекомендації, нотні партитури) та технічних записках (аудіо, відео, Інтернет, Фейсбук) тощо. Проте, слово було і є основним джерелом спілкування як в процесі подачі навчальної інформації, так і протягом всього навчально-виховного процесу, воно не залежить від того, хто є його носієм — викладач, підручник чи технічний пристрій. Однак, викладення матеріалу в описовій формі інколи буває недостатньо, тому доречно доповнювати уявлення про об'єкт пізнання, його ознаки і особливості демонстрацією цього об'єкта, тобто використання методу наочної передачі інформації.

Успішне навчання, його суть на пряму залежить від взаємодії учасників навчального процесу, яка спрямовується на управління діяльністю студентів і обумовлена особливостями, специфікою вивчення кожної окремої дисципліни та засобами навчання і в основному характеризує педагогічну майстерність викладача, його харизму, професіоналізм, педагогічні здібності і демонструє педагогічну техніку.

Засобами здійснення контролю засвоєння знань є усні чи письмові відповіді на теоретичні запитання, тестування, музично-теоретичні анотації та цілісні аналізи вокально-хорових творів та фахові практичні завдання, їх демонстрація у відео-записі.

До теоретичної частини змісту дисципліни безпосередньо відноситься методика викладання лекційних хорових дисциплін таких як («Хорознавство», «Хорова література», «Аналіз вокально-хорових творів») та частково музично-практичних («Хоровий клас», «Диригентсько-хоровий практикум»). Специфікою викладання музично-практичних

дисциплін виступає єдність теоретичних і практичних аспектів вивчення основних питань хорової теорії, хорової літератури, аналізу вокально-хорових творів та застосування цих знань у хормейстерській та педагогічній практиці. Мета і завдання лекційних курсів дати здобувачам музичної освіти глибокі та різнобічні знання основних питань хорової теорії в історичному, теоретичному і методичному аспектах; знання хорової літератури різних епох, жанрів і стилів; сформувані належний обсяг знань про структурні стильові та жанрові ознаки хорових творів та навички володіння методом їх всебічного аналізу.

На виконання цих завдань слід спрямовувати певні види педагогічної діяльності, а саме: повідомлення нового матеріалу; усвідомлення і закріплення його в пам'яті студентів; застосування його в практичних діяльності; виконання домашніх завдань; контроль за процесом засвоєння знань, умінь та навичок та результатами навчання. Переважно організація вивчення лекційних хорових курсів здійснюється в таких формах навчальних занять як: лекції, практичні заняття, самостійна робота студентів, консультації, контрольні заходи.

Лекцію як форму і метод частіше відносять до традиційних методів, однак сьгоднішні освітні умови вимагають перегляду підходів до проведення лекційних занять. Лекційне викладання теоретичних фахових дисциплін потребує зміни форм проведення лекцій, залучення елементів нетрадиційних, інноваційних методів навчання. Лекція повинна носити проблемний характер подачі навчального матеріалу, чим мотивувати студентів до пошуку додаткової інформації, ефективних способів вирішення фахових і педагогічних задач, до аналізу сучасних тенденцій у музично-виконавській сфері загалом, і у педагогічній зокрема. Разом з тим, лекції мають бути глибокими за змістом та доступними за формою викладу.

Проблемне навчання направлене на розвиток мислення студентів, базується на розвивальному характері навчання, на інтеграції сфери знань, на принципах самостійної роботи студентів, цим самим сприяє активізації навчального процесу, підвищує інтерес студентів до навчання. На лекціях варто концентрувати увагу студентів на матеріалі, якого немає у підручниках та виділяти головні висновки з питань, що розглядаються. Вербальний виклад матеріалу лекції краще сприймається, коли після поданої навчальної інформації застосовувати запитання для самостійного розмірковування за темою і самому лектору важливо висловити свої міркування. Вірно сформульована і відпрацьована система запитань у ході лекції повинна активізувати

студентів, змусити їх сконцентрувати увагу і почати активно мислити в пошуках правильного рішення поставленої проблеми.

Більш ефективним в навчанні, як засвідчує низка досліджень, сьогодні вважається поєднання лекції з іншими методами навчання і це особливо успішно провадиться на дрібногрупових фахових заняттях. Оптимальним вважається введення в лекцію елементів обговорення, різноманітних за видом, на практиці частіше всього це короткі виступи студентів (5–7 хвилин) на прохання викладача після викладу частини теоретичного матеріалу.

В нашому випадку, лекційний матеріал фахових дисциплін добре доповнювати засобами наочності, прослуховуванням та ілюструванням музичних творів, проспівуванням хорових партитур, їх аналізом, системою цікавих проблемних запитань до студентів, використання яких дає змогу глибше усвідомити матеріал і дисципліну, що вивчається, розкрити її системні залежності та зв'язки.

Урізноманітнення методів лекційного навчання є вагомим чинником підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Так, для активізації уваги студентів, що є основною умовою засвоєння навчального матеріалу рекомендується вводити у повідомленні нових теоретичних знань елементи бесіди; запитально-відповідальні форми спілкування; обговорення почутого; аргументацію своєї точки зору щодо правильності розглянутих положень; розгорнуті міркування вголос та ін.

Доречно впроваджувати в процес навчання різні діалогічні форми навчальної взаємодії викладача і студентів, насамперед дискусійні з використанням інтерактивних форм і ділових ігор, диспутів, тренінгів. Такі організаційні форми навчання дають можливість моделювати реальні фахові та педагогічні ситуації та давати можливість студентам намагатися їх вирішити, застосовуючи здобуті фахові і методичні знання та набуті практичні вміння і навички.

При виборі методів навчання слід завжди пам'ятати, що їх чергування чи зміни, як і вся діяльність педагога знаходиться у полі зору студентів, завжди на виду, спостерігається ними і може слугувати для них прикладом, як потрібно діяти і навпаки. Обрані викладачем методи навчання мають бути завжди спрямовані на активізацію основних практичних дій студентів: слухання (подача навчальної інформації), розглядання (читання нотних партитур, літературних джерел) та виконання (хоровий та вокальний спів, диригування). Ці дії особливо важливі в умовах проблемного навчання і кожна

з них може варіюватись шляхом використання різних методичних прийомів, ракурсів подачі матеріалу, зміни поточних завдань. Так, одна і та ж фраза чи музичний фрагмент, якщо його подавати і сприймати кілька разів з іншого ракурсу, в іншому аспекті може приносити інший ефект сприймання і, навіть, одержання додаткової інформації. Наприклад, подавати інформацію і порівнювати її з уже добре відомим студентам раніше; спонукати до переосмислення відомого або нового змісту інформації; оцінювати, виділяти новий або ключовий термін; ставити неординарні запитання з теми; акцентувати увагу на формулюванні головного своїми словами та ін. Успішність застосування таких прийомів залежить від рівня педагогічної майстерності викладача-музиканта, що набувається з педагогічним досвідом при умові вірно обраної методики викладання дисципліни, в кожній конкретній навчально-виховній ситуації, в роботі над кожним конкретним вокально-хоровим твором.

Студентам важливо знати основні завдання, які стоять перед викладачем-лектором. Основні з них, це — дати систематизовані знання з дисципліни, яка викладається; виховати позитивне ставлення до навчання взагалі і до конкретної освітньої компоненти, зокрема; розвинути рефлексивність мислення. В лекції при подачі матеріалу важливо дотримуватись логічного поєднання (від простого до складного, від невідомого до відомого) та історичного (короткий екскурс в історію питання з дотриманням в цьому мірі).

Важливо познайомити студентів з етапами підготовки викладача до читання лекції в аудиторії. До прикладу, починати роботу потрібно з відбору матеріалу з теми (опрацювання програми курсу, вивчення спеціальної, науково-методичної та довідкової літератури, матеріалів періодичних видань); не завадить вивчити та проаналізувати підготовленість аудиторії до сприймання даної навчальної інформації; скласти план, тези, написати конспект лекції; підготувати наочність, підібрати музичні твори для демонстрації, ілюстрації, прослуховування музичного матеріалу (якщо це потрібно). Наостанок слід потурбуватися про психологічний настрій на читання саме цієї аудиторії студентів.

Другим етапом лекторської майстерності є робота над собою та інформаційним матеріалом, який включає більш прискіпливе ставлення до лекційного матеріалу з теми.

Третій етап досягнення майстерності — забезпечення глибини викладу навчальної інформації та доступності за формою викла-

ду. Звідси, лекційний виклад матеріалу повинен бути науковим, доступним, ясным та систематизованим.

Ефективне читання лекцій забезпечується ретельним, суровим відбором матеріалу, потрібного для лекції, виключенням переважання матеріалу не за темою, визначення оптимального обсягу матеріалу. Важливим також є творчий підхід викладача до підготовки лекції, мистецтво подачі інформації студентам та майстерність в передачі теоретичних знань. Тут, безумовно, велику роль відіграє захопленість викладача навчальною дисципліною і його бажання передати здобувачам свої знання і захоплення.

Крім викладання основного навчального матеріалу ефективність проведення лекційних занять залежить від: зміни видів діяльності (усної, письмової, практичної); застосування на лекції різноманітних прийомів постановки запитань та стимулювання студентів з власної ініціативи відповідати на них; обов'язкового оцінювання цих відповідей; залучення студентів до активності, пробудження в них зосередженості уваги та зацікавленості до навчальної інформації.

Викладач-майстер обов'язково повинен враховувати природні особливості сприймання студентами інформації. Варто знати, що фаза настрою на сприймання матеріалу триває — до 5 хвилин; активна увага і саме сприймання — до 35 хвилин, 10–15 хвилин — фаза зусиль. Щоб уникнути втоми потрібно на короткий час переривати виклад матеріалу або переводити увагу за допомогою доступних методів і засобів навчання, як-то: зміна теми повідомлення, виду діяльності, застосування нескладних фізичних вправ, короткі паузи тощо.

Для не допущення помилок у педагогічній діяльності молодим викладачам-музикантам слід знати типові помилки, які трапляються, особливо на перших порах викладання. Вони пов'язані з такими недоліками підготовки до заняття та його проведення, як: нечіткість формулювання своєї думки; занадто швидкий темп подачі матеріалу; відволікання від теми; не своєчасне виконання календарного плану дисципліни та кожної лекції зокрема; не вміння помітити труднощі у сприйманні студентами матеріалу чи у оволодінні практичними завданнями; недооцінка важливості виконання студентами домашніх завдань і самостійної роботи; нехтування чи недооцінювання проведення семінарських занять та факту відсутності студента на заняттях тощо.

Наостанок, варто звернути увагу на те, чого не повинен робити викладач-лектор: зловживати довгими монологами; відхилитися

від зрозумілого для всіх темпу викладу і сприймання навчальної інформації; припускатися застосування одноманітних дій; відволікатися від основного змісту передачі знань та формування вмій застосовувати їх на практиці.

У вивченні означеної дисципліни звертається увага на викладання теоретичного навчального матеріалу, який частково запланований в курсах музично-практичних занять, таких як: «Хоровий клас» і «Диригентсько-хоровий практикум». Основою навчально-виховного процесу цих дисциплін виступає взаємозв'язок теоретичної підготовки студентів і вироблення практичних навичок вокально-хорової роботи в хоровому колективі. Специфікою проведення таких занять є надання пріоритетності практичній діяльності, що є важливою умовою фахового навчання і художньо-естетичного розвитку студентів і одночасно вимогою до будь-якого навчального процесу. Звідси, фахова теоретична інформація тісно пов'язана з практичною виконавською діяльністю студентів і слугує успішному її проведенню. Теоретичні знання подаються насамперед перед практичним виконанням поставлених на заняттях художньо-творчих завдань, що допомагає глибше усвідомити творчо-виконавський процес і якісніше його сприймати і виконувати. Крім того, до інформації теоретичного спрямування відносяться організаційні питання роботи з хором, проведення репетиційних занять, питання методики роботи з хором, розучування хорових творів з хором, методики вокально-хорової роботи, роботи над елементами хорової звучності, організації концертної діяльності тощо. Ці питання ґрунтовно висвітлені в статті керівниці хорового класу КНУКіМ, доцента Н. М. Кречко [4]. Докладніше з характеристикою освітньої компоненти «Хоровий клас», методологічними принципами викладання, організаційно-методичними питаннями (типи та структура занять, форми та методи викладання) можна познайомитись в опублікованих статтях автора [6; 9].

Освітні компоненти з можливою індивідуальною формою навчання такі як «Фах (диригування і постановка голосу)», «Читання вокально-хорових партитур», «Хорове аранжування вокально-хорових творів» у навчанні також звертаються до теоретичних фахових питань. Теоретико-методичні засади викладання цих дисциплін в основному базуються на поєднанні соціально-значущих методів і принципів із інтерактивним діалоговим аспектом навчання на основі інтеграції базових фахових знань, умінь і навичок із фундаментальними положеннями музично-хорової педагогіки. Викладання цих предметів

потребує особливої уваги через свою специфіку, яка зумовлюється характером та особливостями художньо-пізнавальної діяльності студентів, але за формою, структурою, вимогами майже не відрізняється від інших галузей наукового пізнання. До специфічних ознак проведення індивідуального навчання, як відзначалось вище, відносяться: надання пріоритету практичній художньо-творчій діяльності над теоретичним засвоєнням навчальної інформації та, що особливо важливо, максимальне забезпечення цієї художньо-творчої активності студентів на заняттях при керівній ролі музиканта-педагога. Завдання педагога полягає в максимальному пробудженні та спрямуванні творчої ініціативи студентів, спонуканні їх до творчої самостійності у фаховому зростанні. Ці ознаки завжди повинні бути в полі зору викладача, на них потрібно орієнтуватись протягом всього навчання і на всіх освітніх компонентах фахового навчання. До специфіки викладання слід віднести також різноманітність методик навчання та викладу фахового матеріалу, який існує у педагогічній практиці.

Важливо, не забувати, що керівна роль музиканта-педагога полягає у використанні методики, яка з перших занять сприяє емоційному забарвленню навчального матеріалу, розвиває інтерес студентів до пізнання і опанування фаху, стимулює його активність і розвиває індивідуальні та творчі задатки. Детальніше про обґрунтовану систему теоретико-методичних засад викладання фаху на індивідуальних заняттях дивись статтю автора [7].

Таким чином, аналітично-теоретична частина курсу «Методика викладання фахових дисциплін» відображає необхідність вивчення фахової літератури з дисциплін диригентсько-хорового циклу, основних теоретичних категорій музично-хорової педагогіки, методики викладання фахових дисциплін (закономірності, принципи, завдання, зміст дисципліни, форми й методи передачі викладачем та засвоєння студентами знань, умінь та навичок із хорових освітніх компонент, контроль за результатами навчання).

§ 3. Практична складова засвоєння методико-теоретичного змісту дисципліни

Практична частина курсу повною мірою проявляється на практичних заняттях курсу, що є дієвою формою організації навчального процесу і передбачає апробування і закріплення теоретичних знань з методики викладання фахових дисциплін. Метою таких занять

є — розширення, поглиблення і деталізація методико-теоретичних знань отриманих студентами на лекційних курсах, спрямованих на набуття практичних умінь та навичок застосування їх шляхом індивідуального виконання студентом сформульованих творчих занять відповідно програми курсу, професійного спілкування з хором, на розвиток музичного мислення та фахової ерудиції. По суті, практичне заняття, його результати — це прояв зворотнього зв'язку на певному етапі професійної підготовки фахівців.

Зміст та завдання практичних занять тісно пов'язані з лекційним матеріалом фахових дисциплін та змістом освітньої компоненти «Методика викладання фахових дисциплін». Кожне із запланованих практичних занять має за мету сформувати у здобувачів вищої освіти певні практичні навички для майбутньої диригентсько-виконавської та педагогічної діяльності. Під час підготовки і проведення практичного заняття студент повинен продемонструвати різні види роботи: вміння складати плани проведення навчальних занять з фахових дисциплін з різною формою навчання на визначену тему (готується як домашнє завдання); продемонструвати фрагмент роботи з хоровим колективом на базі курсового хору; проведення частини лекційного та індивідуального заняття з фаху (за вибором студента); використання різних методів навчання (вербальних, візуальних, практичних, комплексних).

Тематика практичних занять охоплює весь курс дисципліни і проявляється в процесі вивчення певного розділу хорової освітньої компоненти. Після кожного практичного заняття викладач аналізує успіхи та типові помилки в роботі, допущені студентом з організації та проведення навчального заняття, надає практичні рекомендації для їх усунення в подальшому, накреслює перспективні художньо-творчі плани.

Для успішного формування необхідних практичних фахових і педагогічних умінь і навичок студент повинен: а) знати теоретичний матеріал першого розділу освітньої компоненти: основи диригентсько-хорової педагогіки; основні принципи, форми та методи викладання музично-практичних групових занять; методику викладання фахових лекційних дисциплін та методику підбору музично-ілюстративного матеріалу (за потребою); методику проведення індивідуальних занять з фаху, підбір навчального репертуару; формування концертного репертуару; б) вміти: орієнтуватись в навчально-методичній літературі та документації; застосовувати

отримані теоретичні та методичні положення в практичних діях; впроваджувати на практиці активні методи навчання фахових дисциплін; володіти методикою викладання хорових дисциплін з різними формами навчання (лекційною та практичною, груповою та індивідуальною); послідовно формувати основи педагогічної майстерності, постійно працювати над самовдосконаленням та самовираженням в обраній професії; в) продемонструвати зі студентами своєї академічної групи проведення практичних занять з фахових дисциплін, застосовуючи відповідну методику.

Для успішного, результативного проведення практичних завдань студенту необхідно: уважно вивчити рекомендовану фахову та педагогічно-методичну літературу з теми заняття; використати конспекти лекцій та методичні рекомендації для самостійної роботи студентів з питань проведення різних за формою фахових занять; скласти план проведення практичних занять, вказуючи хронометраж часу, затраченого на виконання запланованих видів роботи; підібрати дидактичний матеріал та засоби навчання, потрібні для проведення заняття, забезпечити їх наявність (план проведення заняття, текст лекції, нотний матеріал, наочні зразки для демонстрації, музичний інструмент тощо); ознайомитись з інноваційними технологіями музичного навчання науково-педагогічних працівників кафедри музичного мистецтва КНУКіМ.

Так, до прикладу, наведемо вимоги та методичні рекомендації до підготовки і проведення практичного заняття з хором/вокальним ансамблем, на якому студент має продемонструвати фрагмент роботи над обраним заздалегідь хоровим твором, враховуючи всі етапи підготовчої та художньо-репетиційної роботи з хором.

Тема: Художньо-творчі методи і прийоми роботи в хоровому класі.

Практичне заняття: процес розучування хорового твору з хоровим колективом.

Мета: апробація і закріплення методики розучування хорового твору з колективом, вироблення вмінь і навичок застосування художньо-творчих методів і прийомів у процесі роботи з хором/вокальним ансамблем.

Завдання — провести процес розучування обраного студентом хорового твору, враховуючи наступні етапи роботи: а) ознайомлення хору з хоровим твором з боку ідейної спрямованості, тематики, художніх образів, текстових особливостей, художньо-виразових засобів; б) власне процес його творчого вивчення та засвоєння, який

передбачає оволодіння вокально-технічними особливостями голосових партій і всього хору у вигляді сольфеджування, досягнення інтонаційної та ритмічної точності та чистоти інтервальних співвідношень, ансамблевості звучання; в) роботу над твором в художньому плані, досягнення художньої цілісності і закінченості хорового виконання.

Алгоритм самопідготовки: а) вибрати хоровий твір для розучування з хором; б) здійснити підготовчий етап розучування твору (осмислення (вивчення) музичного твору та його інтерпретація диригентом, використовуючи всі доступні засоби (фортепіано, власний голос, внутрішній слух, прослуховування записів тощо); в) розробити технологічний етап вивчення хорової партитури (на основі цілісного аналізу твору здійснити теоретичний опис технічного засвоєння твору хором/ансамблем та створення художнього образу); г) скласти план проведення практичного заняття з хором із вказівкою часу, витраченого на виконання таких видів роботи як: коротке знайомство хору з обраним твором; програвання хорового твору на фортепіано з окремими поясненнями музичного матеріалу, звертаючи увагу на складні для виконання місця; проспівування з нот всього твору чи його частин всім хором, сольфеджуючи або на окрему голосну чи склад; вивчення музичного тексту з боку інтонаційної та ритмічної точності та інтервально-акордових співвідношень; д) втілити на практиці план розучування обраного твору з хором.

Методичні рекомендації до підготовки і проведення практичного завдання.

Підготовчий етап вивчення хорового твору та його інтерпретація диригентом. Перш ніж приступити до розучування музичного твору з колективом хористів диригент повинен сам досконало вивчити цей твір. Щоб засвоїти музичний матеріал твору, який вивчається, потрібно не обмежуватись музичним і поетичним текстом твору, а й понайти з його авторами, їх творчістю, стилем і прийоми письма, пізнати історію написання твору. Для кращого засвоєння музичного твору варто починати із детального вивчення його літературного тексту і лише потім звернутись до музично-теоретичного розбору і аналізу. Для цього студент має здійснити такі види робіт:

а) аналіз змісту літературного тексту, на який написано музика твору, вивчення даних про авторів музики і тексту, специфіку їх творчого стилю, історію написання твору;

б) музично-теоретичний аналіз, який включає в собі: музично-тематичний розбір твору; визначення зв'язку між музичним

та літературним текстами; розбір музичної форми, ладотонального плану, метру та ритму; з'ясування темпу та його модифікацій; докладне ознайомлення з гармонією і голосоведенням; встановлення місця головної та побічних кульмінацій, цезур між музичними фразами тощо;

в) вокально-хоровий аналіз — вивчення вокальних особливостей кожної партії (об'єму, діапазону, теситури, ступеня використання в хоровій фактурі, інтервальних і ритмічних труднощів); встановлення фразування з боку дихання; визначення характеру звуку; розбір літературного тексту з боку його вокальності та дикції; визначення та виставлення потрібних позначень в голосах партитури щодо мелодичного і гармонічного хорового строю; визначення типу ансамблю з боку теситурних умов та музично-тематичного матеріалу твору;

г) гра партитури та спів партій — «горизонталей» та інтонування акордів — «вертикалей». Бажано знати музичний матеріал хорового твору напам'ять.

Технологічний етап розучування хорового твору з хором/вокальним ансамблем, який передбачає виконання студентом таких практичних дій:

а) розспівування хору/ансамблю (налаштування) — підбір і аргументація вибору вправ для розспівування перед розучуванням обраного для роботи музичного твору (унісонні, гармонічні розспівки, складні фрагменти із розучуваного твору);

б) знайомство хору/ансамблю з музичним твором: використання наочних методів в поєднанні зі словесними (оглядова характеристика твору) — бесіда про життя і творчість авторів твору, відомості про музичний твір, історію написання, його ідейну спрямованість, тематику, художні образи, текстові особливості, художньо-виразові засоби. Демонстрація музичного твору — гра на фортепіано від початку до кінця, окремі вказівки на складних місцях у творі, пояснення їх та прийоми подолання, характеристика виконавського плану;

в) технологічне вивчення твору — організація процесу розучування твору: всім хором або по партіях, поділ твору на частини, чергування роботи з різними партіями або групами, об'єднання різних хорових партій з початковою художньою направленістю виконання. Порядок роботи з партіями диктує фактура твору. Завданням цього етапу — ретельне і всебічне засвоєння кожною партією свого матеріалу. Відбувається це методом активного прослуховування за допомогою

«внутрішнього слуху», сольфеджування, проспівування хорової партії на окрему голосну чи склад, (чим досягається вірна і одночасна атака звуку, його напрямом), мелодекламації при роботі над поетичним текстом (читання тексту в ритмі кожної хорової партії). Цей прийом закріплює звукову атаку, випрацьовує чітку артикуляцію у вимові тексту.

Наступним моментом етапу розучування є вирівнювання музично-вокальної сторони хорового твору (звукоутворення і звуковедення, злагодження регістрів, опрацювання складних місць з боку гармонічних труднощів, ритмічної і динамічної точності і ансамблю). Цей етап характеризується роботою над диханням, культурою звуку (вокальністю), темпом, ритмом, хоровим строем, ансамблем, дикцією, динамікою, а саме:

- слідування за диханням (повне дихання перед початком співу або на паузах; напівдихання — дихання, яким користуються між музичними фразами, де немає пауз; «ланцюгове» дихання, яке існує лише у колективному співі);

- контролювання якості звуку — (звукоутворення, звукоформування, звуковедення). Постійне тримання в полі слуху відповідно співацьке дихання, темброву ясність партії, округленість і прикритість звуку (манера звуку), звуковедення (*legato*, *staccato*, *non legato*), атаку звуку (м'яка, тверда, придихова), яка посилюється резонаторами (нижній (грудний), мішаний або мікстовий (перехідний), високий (головний)), дикцію (чітка вимова слів, що досягається за допомогою узгоджених рухів органів мови (рота, губ, зубів, язика, м'якого та твердого піднебіння). Для цього потрібно не тільки аналізувати звук, але й відразу реагувати і виправляти його, пам'ятаючи, що формуванням вокального звуку є середня сила звучання та помірний вдих, а обов'язковою умовою виступає кореляція співу і слуху як диригента, так і хористів;

- робота над основними елементами вокально-хорової техніки — темпом, ритмом, хоровим строем (мелодичним та гармонічним), ансамблем (частковим, загальним та його видами). На цьому етапі роботи з хором превалюють словесно-наочні та практично-пошукові методи навчання та різні допоміжні прийоми, які є в арсеналі диригента (тактування, гра на фортепіано, показ власним голосом, словесні пояснення, порівняння, асоціації з уже відомим і знаним тощо).

- г) робота з хором/ансамблем в художньому плані — процес «вспівування» музичного твору, визначається завданням кінцевого художнього оформлення задуму виконавського плану:

- художня обробка музичного твору. Розбір з хором змісту літературного тексту з метою усвідомлення художніх задач у виконанні;
- встановлення інтерпретаційного плану художнього виконання на основі синтезу змісту літературного і музичного текстів: робота над динамічними відтінками, темпом чи темпами, характером звуку, нюансуванням окремих партій, звуковою рівновагою, музичним фразуванням в цілому;
- генеральний прогін (не менше 2-х разів). Засвоєння інтерпретаційного виконання.

д) завершальне виконання музичного твору як показ результату проведеної практичної роботи з хором, демонстрація виконаної роботи по розучуванню музичного твору з хором.

По завершенні цієї частини викладу матеріалу варто наголосити на значимості практичних занять в курсі «Методика викладання фахових дисциплін», які дають можливість набути практичні фахові та педагогічні вміння та навички організації та проведення різних за формою навчання занять і продемонструвати застосування одержаних теоретичних знань в практичних проявах, апробації проведення цих занять.

§ 4. Самостійна робота студентів з вивчення курсу

Самостійна робота студентів, яку організовує, спрямовує і оцінює викладач, в контексті вивчення означеної освітньої компоненти, довершує вивчення як аналітично-теоретичної, так і практичної частин змісту навчальної дисципліни. Самостійну роботу студентів слід розуміти не тільки як організаційну форму, в якій проходить навчальний процес, але й метод, прийом і засіб навчання. Вона є складовою частиною навчального процесу, навчально-дослідницької роботи і практики студентів як у ЗВО, так і поза його межами.

Самостійна робота студента передбачає закріплення теоретико-методичних знань з курсу «Методика викладання фахових дисциплін», що накопичені в ході лекційних, практичних занять та вироблення на їх основі необхідних практичних умінь та навичок для організації і проведення навчального процесу в музично-освітніх закладах, вміння впроваджувати і застосовувати різноманітні методики викладання фахових дисциплін.

Самостійна діяльність студентів є основним засобом засвоєння навчального матеріалу в час вільний від обов'язкових занять. Нова

освітня парадигма розглядає цей вид студентського навчання як безперервний процес їх фахової майстерності.

В практиці буття існують змістовна та організаційна самостійність. Саме другий вид самостійності (вміння організувати свою самостійну роботу щодо розв'язання, виконання певних поставлених завдань) притаманний навчально-виховному процесу у фаховій освіті. Взагалі, як відомо, у музичному навчанні самостійна робота займає вагоме місце в опануванні фаху та його вдосконаленні.

В процесі виконання самостійної навчальної функції здобувач вищої освіти сам організовує свою пізнавальну, художньо-творчу, виконавську діяльність, активність якої повністю залежить від його особистісних якостей, від сформованості професійної спрямованості та рівня розвитку пізнавального та естетичного інтересу.

Самостійність у вивченні дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін» здійснюється відповідно до тематичного плану курсу та кількості відведених для цього академічних годин до кожної теми робочої програми. Вона передбачає активну участь студента у навчанні, дозволяє набути йому навичок самоорганізації, навчає раціонально використовувати час на пошук і опрацювання матеріалу, визначити головне у його змісті, забезпечує можливість на цій основі формувати практичні вміння та навички в організації та проведенні навчальних занять.

Для забезпечення якості та ефективності самостійної роботи студентів в процесі вивчення дисципліни в робочій програмі курсу планування та її організація носить послідовний, систематизований, комплексно-діяльний і творчий характер. Такий підхід створює передумови освоєння дослідницьких умінь студентів, формування наукового та творчого стилю мислення, оволодіння сучасними інформаційними технологіями, креативними засобами художньо-творчої діяльності, забезпечує пошук нових ідей, алгоритмізацію вирішення творчих і педагогічних завдань.

Самостійна діяльність студентів передбачає з одного боку — конспектування необхідної для підготовки занять фахової та науково-педагогічної літератури. Робота з літературними джерелами може відбуватися в різних формах, результатом якої стають такі види записів як виписки, цитати, тези, конспекти запропонованої для вивчення рекомендованої літератури. Варто зазначити, що опрацювання студентом спеціальної літератури має свою особливість, яка полягає у різноманітності, інколи полярності точок зору авторів

щодо формулювань, визначень, підходів до навчального матеріалу. Звідси, студенти повинні це враховувати, коли знайомляться чи вивчають рекомендовану літературу. З іншого боку — підготовка передбачає складання планів проведення навчальних занять (практичних, лекційних, індивідуальних), відпрацювання практичних умінь та навичок фахової роботи з творчим колективом (навчальним хором, вокальним ансамблем), читання фрагментів лекцій в аудиторії, апробацію проведення індивідуальних занять з фаху.

Самостійна робота студентів в рамках вивчення дисципліни розглядається як провідна форма навчально-виховної діяльності. Основне завдання, яке стоїть перед викладачем даної дисципліни в аналітично-теоретичній частині її вивчення вбачається в тому, щоб навчити кожного майбутнього музиканта-педагога володіти методикою сприйняття, переробки і поповнення фахової та педагогічної інформації, прийомами виділення головного в ній; класифікації науково-педагогічного матеріалу, його відбору, аналізу та узагальнення; спонукати здобувача до самонавчання й самоорганізації; самоконтролю й самооцінки знань, умінь та навичок, отриманих в процесі навчання; закласти у майбутніх фахівців психологічну потребу в постійному самовдосконаленні. Вивчення фахової теоретичної літератури спонукає здобувачів до роздумів над науково-творчими проблемами, до пошуку відповідей на проблемні запитання, до шляхів і способів самоосвіти, фахового самовдосконалення і самовираження.

Практичні заняття з методики викладання, які здійснюються в реальному опрацюванні за визначеною тематикою курсу вимагають від здобувачів сумлінної самостійної підготовки до їх проведення. Вона полягає, перш за все у самоформуванні умінь та навичок застосовування набутих знань при розв'язанні педагогічних задач і ситуацій, в умінні планувати, організовувати та проводити фахові заняття із застосуванням традиційних та інтерактивних форм і методів навчання, володінні методикою викладання фахових дисциплін, роботі над собою в плані формування професійно-фахової ерудиції, психологічної підготовки до безпосереднього контакту з творчим колективом, навчальною та слухацькою аудиторіями. Важливим у самопідготовці є самовиховання етики поведінки, формування стилю проведення репетиційної роботи в хорі та на заняттях з фахових дисциплін (колективних, групових, індивідуальних), подолання можливих власних комплексів.

До самостійної роботи слід віднести відпрацювання практичних умінь і навичок застосування методів і прийомів вокально-хорової роботи з хором чи вокальним ансамблем, напрацювання навичок підготовки і читання лекцій в навчальній аудиторії, проведення індивідуальних занять з фахових дисциплін.

Успішною умовою виконання поставлених завдань для самостійної роботи студентів буде потрібна зосередженість на таких видах діяльності:

- уважному вивченні рекомендованої літератури з тем, які вносяться на самостійне опрацювання для поглиблення методико-педагогічних знань з теорії і методики викладання;
- використанні конспектів лекцій і методичних рекомендацій на допомогу самостійній роботі студентів;
- оволодінні педагогічними, психологічними, дидактичними принципами та особливостями планування та викладання фахових дисциплін;
- вивченні та аналізі педагогічного досвіду науково-педагогічних працівників кафедри музичного мистецтва КНУКіМ.

Насамкінець слід наголосити, що самостійна робота студента — це найбільш яскрава форма прояву творчого начала і необхідний етап становлення творчої особистості фахівця. Усвідомлення цієї задачі як педагогом, так і студентом збагатить процес навчання, підготовку фахівців до подальшої професійної діяльності, наповнить його новим сенсом — радістю самостійно зробленого.

Висновки

Сучасні освітні реалії висувають нові вимоги до професійної підготовки фахівців, зокрема в царині музичної освіти, вимагають кардинальних змін у змісті, формах, методах, засобах навчання і виховання, які спрямовані на посилення їх конкурентноздатності на ринку праці. Хорове мистецтво потребує компетентних, творчих, ініціативних особистостей, музикантів широкого профілю (виконавців, педагогів), що зумовлено поліфункціональною природою самої професії та запитами і вимогами сьогодення. З огляду на це, підготовка майбутніх диригентів-педагогів має бути спрямована на одну із її складових, формування у здобувачів вищої освіти окрім диригентсько-виконавської, музично-педагогічної компетенції, яка б забезпечувала застосування ними у своїй музично-педагогічній діяльності неформа-

лізованих, творчих підходів до організації навчального процесу в музичних освітніх закладах. Зміст, форми і методи викладання освітньої компоненти «Методика викладання фахових дисциплін» створюють умови і можливості активізувати і розвинути методико-викладацьку компетенцію майбутніх диригентів-педагогів за допомогою традиційної методики під кутом зору сучасних інноваційних технологій музичного навчання у тісному поєднанні основ музичної педагогіки із фаховими методико-теоретичними знаннями та практичними диригентсько-хормейстерськими вміннями і навичками.

Все це вимагає від науково-педагогічних працівників ще більшого спрямування на особистісно орієнтовний, студентоцентризований підхід до навчання, пошуку шляхів підвищення ефективності своєї праці, використання інноваційних педагогічних та інформаційних технологій, посилення самостійної роботи студентів, спрямованої на постійну самоосвіту та самовдосконалення.

В представленому матеріалі була зроблена спроба означити теоретико-методичні та концептуальні засади викладання диригентсько-хорових дисциплін, реалізація яких забезпечить, на нашу думку, ефективність формування викладацької компетенції майбутніх музикантів-педагогів. Уточнена сутність означеної проблеми, яка полягає в пошуках нових підходів до організації освітнього процесу в навчальних закладах, активізації потреб самоосвіти особистості, в тому числі і педагогічної, підвищенні інтересу до педагогічної проблематики, її використання у професійній діяльності, удосконаленні знань та умінь застосовувати традиційні та активні методи і прийоми у навчально-виховному процесі, здатності комунікувати і виявляти повагу і толерантність у спілкуванні.

Науково-методичний матеріал ґрунтується на вивченні спеціальної літератури з питань методики викладання і не претендує на всебічне і вичерпне вирішення цієї проблеми, а є лише дослідженням деяких узагальнень в цьому напрямку на шляху до його повного теоретичного та практичного рішення.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., стер. Київ : Академвидав, 2009. 616 с.
2. Гончаренко С. У. Методика як наука. Хмельницький : Вид-во ХГПК, 2000. 30 с.

3. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.

4. Кречко Н. М. Актуальні питання роботи диригента з хоромим колективом. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*. 2018. № 1 (38). С. 63–68.

5. Нарожна Н. І., Виноградча Д. В., Лебедкіна І. Є. Деякі аспекти проведення занять хорového класу в контексті дисципліни «Методика викладання фаху». *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С. 385–391.

6. Нарожна Н. І. Методика викладання фахових дисциплін : практикум. Київ : Ліра-К, 2017. 151 с.

7. Нарожна Н., Остапенко Л. Специфіка роботи з хоромим колективом у сучасних мистецьких умовах. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 6 (189). С. 69–72. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6\(189\)-69-72](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-6(189)-69-72)

8. Нарожна Н., Остапенко Л. Теоретико-методичні основи проведення занять з диригування в контексті вивчення дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін». *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 2 (197). С. 96–102. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-2\(197\)-96-102](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-2(197)-96-102)

9. Олексюк О. М., Бондаренко Л. А. Методика викладання музичних дисциплін у вищій школі : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 112 с.

10. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.

11. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна і мистецька. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2005. 360 с.

12. Сучасний тлумачний словник української мови : 65000 слів / за ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2006. 1008 с.

13. Яловський П. М., Безносок О. О. Сутнісна характеристика понять «компетенція», «компетентність», «професійна компетентність вчителя музики». *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 11, т. 3. С. 170–174.